

Аннотація. Определены теоретические основы концепции бережливого производства на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: бережливое производство, предприятие, затраты, потери, потребительская ценность.

Summary. Defined the theoretical basis of the concept of lean production at domestic plants.

Keywords: lean manufacturing, enterprise, expenses, losses, consumers' value.

Рецензент к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Назаренко І.Л.

УДК 657.422

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ

Кравченко О.О., к.е.н., доцент (ДЕТУТ)

В статті розглянуто генезис теорій фінансового планування і прогнозування в західних країнах, виявлені його характерні особливості і показано процес ускладнення фінансового планування і прогнозування в корпораціях.

Ключові слова: генезис, фінансове планування, бюджетування, прогнозування.

Постановка проблеми. Фінансове планування, в його сучасній формі є відносно новим напрямком як у вітчизняній, так й західній науці, який характеризується недостатньою розробленістю методологічних основ і методичних проблем: неоднозначне визначення фінансового планування, недостатня розробленість методології побудови системи фінансового планування та прогнозування у галузі, поліпшення якості (реалізуємості) короткострокових і стратегічних фінансових планів в умовах нестабільної економіки та ін. Дослідники відзначають, що планування продовжує залишатися достатньо спірною сферою діяльності, тому вивчення розвитку теорії і практики планування дозволить краще зрозуміти існуючі проблеми та визначити шляхи їхнього вирішення [13], так як будь-яке явище може бути пізнане у розвитку. Тому для подолання негативних явищ, що є в сучасній теорії та практиці фінансового планування та прогнозування на залізничному транспорті України, необхідно вивчати генезис як вітчизняної, так і зарубіжних шкіл планування з урахуванням конкретних умов їхнього становлення і розвитку.

За часів СРСР фінансове планування не розглядалося як специфічна планова діяльність: фінансовий план був однією із складових частин державного плану, що не мав самостійного значення. В умовах адміністративно-командної

системи фінансове планування було «річчю у собі», тобто системою планування, в якій складання плану було необхідно тільки для статистики і не розглядалося як інструмент управління фінансовою діяльністю.

Практика роботи фінансових служб не передбачала серйозних теоретичних обґрунтувань прогнозних і планових розрахунків [9]. Фінансове планування являло собою розробку поточних і перспективних фінансових планів (у вигляді балансів доходів і витрат), методика розробки та формат яких повністю визначали Міністерство фінансів СРСР і галузеві міністерства. Впровадження в практику господарювання в середині 1960-х років принципів самоокупності та самофінансування не внесло істотних змін у зміст фінансових планів. Тому, аналізуючи процес розвитку теорії і практики фінансового планування і прогнозування, зосередимо увагу на його генезисі у розвинутих країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Генезис теорії і практики фінансового планування та прогнозування практично не розглядався у наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремі аспекти генезису висвітлені в публікаціях, присвячених стратегічному менеджменту та фінансовому менеджменту. Так, окремі питання історичного розвитку фінансового

планування та прогнозування розглядалися у працях Д. А. Аакера [1], Р. Акоффа [2], І. Ансоффа [4], В. В. Ковальова [8], Ю. М. Лапигіна [10], В. Н. Парахіної, Л. С. Максименко, С. В. Панасенко [11], М. Б. Шифріна [12] та ін. Однак у цих публікаціях фінансове планування і прогнозування розглядається тільки з позицій розвитку систем управління корпораціями і державою, а не як інструмент управління фінансово-економічною діяльністю.

Метою даної статті є розгляд генезису фінансового планування і прогнозування у західних країнах.

Виклад основного матеріалу. Генезис теорії і практики фінансового планування та прогнозування в західних країнах має дві характерні особливості:

1) «рушійною силою» розвитку методів і систем фінансового планування і прогнозування було підвищення невизначеності зовнішнього середовища і необхідність його врахування при фінансовому плануванні і прогнозуванні для забезпечення сталого функціонування і розвитку корпорацій;

2) він відбувався не шляхом зміни підходів і парадигм, а розширенням і доповненням поняття, сутності та видів фінансового планування і прогнозування, які використовуються корпораціями.

Можна виділити 3 основні етапи генезису фінансового планування та прогнозування в корпораціях.

Перший етап розвитку (з початку 30-х до кінця 40-х р. ХХ ст.) можна охарактеризувати як період формування основ фінансового планування та прогнозування.

В. Н. Парахіна, Л. С. Максименко відзначають, що необхідність впровадження елементів фінансового планування та бюджетування в практику західних корпорацій була пов'язана, насамперед, з незадовільним функціонуванням вільного ринку, головними недоліками якого були невизначеність, непередбачуваність і відсутність впорядкованості [11], що серйозно ускладнювало ведення господарської діяльності.

На цьому етапі основним інструментом управління фінансово-економічною діяльністю корпорацій було бюджетування, метою якого був поточний контроль над витратами. Тому бюджети представляли собою фінансові кошториси, що склалися щомісячно, щоквартально або щорічно, в яких відбивалися статті витрат на різні цілі. Для посилення функції контролю бюджету корпорацій розроблялися за двома напрямками [4]:

1) за напрямками господарської діяльності (виробництва, капітальним вкладенням, маркетингу тощо);

2) за структурним підрозділам корпорації.

Е. Джонс відзначає, що в період розквіту

бюджетування виникли два міфи про бюджети, які продовжують існувати й до теперішнього часу [7].

Міф № 1. Контроль за виконанням бюджету дозволяє економити кошти економічних агентів. Однак, на нашу думку, підвищена увага до контролю за виконанням бюджету без аналізу причин виникнення цих відхилень може привести тільки до спотворення самого процесу планування, тобто до закладання в оперативні фінансові плани і бюджети більших витрат, ніж необхідно, і менших доходів, ніж фактично можна отримати, через бажання уникнути перевитрат;

Міф № 2. Бюджет згуртовує співробітників для його успішного виконання, тобто бюджет може бути успішно виконаний за умови злагодженої роботи не кожного окремого структурного підрозділу, а корпорації в цілому. Однак, на нашу думку, виконання бюджету визначається:

1) рівнем професійного та когнітивного розвитку працівників, які формують бюджет;

2) ефективністю системи управління фінансово-економічної діяльності корпорації;

3) фактичною можливістю формалізації і технічного втілення бюджету в умовах зовнішнього середовища.

Однак в умовах підвищення невизначеності і ризику найбільш актуальним завданням управління фінансами стає управління грошовими потоками та визначення потреби корпорації у фінансових ресурсах. За допомогою бюджетування це завдання вирішити не можна, тому виникла об'єктивна необхідність впровадження більш формальних процедур прогнозування і планування показників грошових потоків, а також ведення форм фінансової звітності. Це призвело до впровадження короткострокового фінансового планування, основним завданням якого було забезпечення фінансування поточної діяльності корпорації. Крім цього, виділення фінансового планування в якості особливого виду планування в корпораціях було обумовлено розвитком теорії фінансів, а також [5]:

1) відносною самостійністю руху грошових коштів по відношенню до матеріально-речових елементів виробництва;

2) активним впливом, опосередкованого грошима, розподілу на виробництво;

3) необхідністю адміністрування при прийнятті рішень про розподіл фінансових ресурсів.

Короткострокове фінансове планування здійснювалося на основі прогнозів, які одержувалися шляхом екстраполяції поточних тенденцій і відхилень за основними показниками діяльності корпорації. Норми і стандарти, які закладалися у фінансовий план та бюджети, були засновані на минулому досвіді корпорації [12].

При цьому фінансове планування розглядалося як один з механізмів забезпечення ринкової рівноваги та максимізації ефективності

функціонування економічних агентів.

І. Ансофф зазначає, що даний етап генезису фінансового планування та прогнозування має наступні особливості [4]:

1) у корпораціях не існувало спеціальних планових органів;

2) фінансове планування було спрямоване виключно на внутрішнє середовище корпорації.

Практика короткострокового фінансового планування і прогнозування, а також розробки бюджетів за різними напрямками діяльності та структурним підрозділам служать основними інструментами управління внутрішньо корпоративними ресурсами та фінансового контролю поточної діяльності і в сучасних корпораціях.

У цей період були розроблені теоретичні концепції фінансів, які значно вплинули на подальший розвиток теорії і практики фінансового планування та прогнозування: концепція часової вартості грошей, концепція вартості капіталу, концепція грошового потоку, концепція взаємозв'язку ризику і доходності. Ці концепції знайшли відображення у підходах до розробки довгострокових фінансових планів і капітальних бюджетів.

Другий етап генезису можна охарактеризувати як період розвитку фінансового планування і прогнозування (50-60 рр. ХХ ст.).

Після закінчення Другої світової війни почався бурхливий розвиток економіки, що призвело до радикальної зміни умов господарювання. Так, характерними рисами нової системи господарювання були високі темпи зростання товарних ринків і відносно висока передбачуваність тенденцій розвитку національних економік [11]. І. Ансофф зазначав, що недостатня увага корпорацій до зовнішнього середовища, яка стала більш динамічною, складною і невизначеною, могла призвести як до великих фінансових втрат або втрачених можливостей, так і до загрози банкрутства [4]. У цих умовах короткострокове фінансове планування та бюджетування вже не могли забезпечувати стабільного функціонування та розвитку корпорацій. Ці чинники зумовили необхідність розширення горизонту планування і створили умови для впровадження довгострокового планування (long-range planning), що дозволяв розширювати горизонт планування до 10 років [1, 13].

Як відзначають В. Н. Парахіна, Л. С. Максименко і С. В. Панасенко, основна ідея довгострокового планування полягала в доповненні бюджетно-фінансового контролю прогнозними оцінками фінансових показників [11]. Довгострокове планування було засновано на концепції збереження в майбутньому тенденцій, що зародилися в минулому. Мета довгострокового фінансового планування полягала у підготовці

матеріальних і фінансових ресурсів до можливої зміни діяльності корпорації в умовах нестабільного зовнішнього середовища [1, 12].

Головним завданням довгострокового фінансового планування було своєчасне виявлення та вирішення фінансових проблем, що могли обмежувати зростання корпорації [11].

Відмінною особливістю довгострокового фінансового планування стала його орієнтація на облік постійних і поступальних змін зовнішнього середовища при розробці довгострокових планів як для адаптації корпорації до поступових змін середовища, так і для її розвитку.

Прогнозування, як основа фінансового планування, здійснювалося на основі широкого застосування економіко-математичних методів, заснованих переважно на кореляційно-регресійному аналізі, екстраполяції тенденцій і структурних пропорцій, що склалися в минулому, з включенням в моделі окремих майбутніх (бажаних) параметрів корпорації. Як відзначають дослідники, в цей період частка корпорацій, які застосовували різні методи прогнозування, складала 73%, при цьому 70% корпорацій застосовували кореляційний аналіз і методи статистичного прогнозування, 66% – статистичні і імовірнісні методи [14]. І. Ансофф зазначав, що найбільші досягнення корпорації пов'язували з розробкою комплексних фінансових моделей діяльності корпорацій [4].

В цей період склався принцип формування довгострокових фінансових планів корпорацій (в американських корпораціях – принцип (1+9), в європейських корпораціях – принцип (1+4), що передбачає щорічне збільшення до довгострокового плану одного року. Цей принцип є актуальним і для сучасної практики фінансового планування та прогнозування.

При впровадженні довгострокового фінансового планування не скасовувалося короткострокове планування і бюджетування, які розглядалися як інструменти реалізації довгострокових фінансових планів. У цей період були розроблені нові підходи до бюджетування та короткострокового фінансового планування такі, як програмне бюджетування (Program Budgeting), бюджетування на нульовій основі (Zero-Base Budgeting) та інші, покликані оптимізувати розподіл фінансових ресурсів корпорації і поліпшити контроль за раціональністю їхнього використання.

У той же час стали очевидними недоліки довгострокового фінансового планування, які значно знижували його ефективність як інструменту управління фінансово-економічної діяльності корпорації. На основі аналізу існуючих публікацій можна виділити наступні недоліки:

1) перенесення в майбутнє вже сформованих закономірностей і структурних характеристик, що призводило до розбіжностей довгострокових фінансових планів та фактичних результатів

фінансово-економічної діяльності корпорацій (грошові потоки, потреба у зовнішніх джерелах фінансування тощо);

2) результати, одержані за моделями довгострокового планування і прогнозування, дуже часто виявлялися марними при прийнятті рішень і навіть перешкоджали реалізації загальнокорпоративної стратегії;

3) «нестійкість» моделей довгострокового фінансового планування та прогнозування приводила до необхідності їхнього коригування при змінах зовнішнього середовища.

Наприкінці 60-х років ХХ ст. відбулися значні зміни в економіці розвинених країн, пов'язані з посиленням конкуренції, ускладненням і підвищенням динамічності зовнішнього середовища, прискоренням науково-технічного прогресу та ін. Це викликало необхідність подальшого розвитку теорії і практики планування для усунення обмежень і недоліків короткострокового і довгострокового фінансового планування. Тому третій етап генезису фінансового планування і прогнозування (з початку 70-х років ХХ ст.) можна охарактеризувати як розквіт фінансового планування та прогнозування.

Цей етап характеризується впровадженням стратегічного фінансового планування і прогнозування в практику управління фінансово-економічної діяльності корпорацій, яке розглядалося як один з механізмів забезпечення швидкого реагування і адаптації до змін зовнішнього середовища, спрямований не всередину корпорації, а сконцентрований на її зовнішньому середовищі [1].

Концепція стратегічного фінансового планування була побудована на двох основних припущеннях:

1) майбутнє обов'язково буде краще минулого;

2) сумніви в історичній логіці розвитку корпорації.

Стратегічне планування не є тотожним довгостроковому в концептуальному та змістовному сенсах [3, 8], хоча здійснюється з позицій довгострокової перспективи.

Воробйов А. В. відзначає, що підходи до стратегічного фінансового планування і прогнозування формувалися в ході еволюції концептуальних поглядів на формування стратегії корпорації [6]. Так, виділяють три етапи щодо розробки стратегії корпорації [10]:

1) 1970-і рр. – економічна стратегія К. Ендрюса;

2) 1980-і рр. – стратегія бізнесу М. Портера;

3) 1990-і рр. – стратегія лідерства Г. Хемела і К. Прахалада.

На основі даних підходів до стратегії розвитку корпорації були сформовані такі підходи до стратегічного фінансового планування: матриця

стратегічного положення та оцінки дій (The SPACE Matrix), матриця The Boston Consulting Group (BCG), «Матриця ринкової привабливості і конкурентних позицій» (Матриця GE/McKinsey), матриця напрямів політики (матриця Shell/DPM), збалансована система фінансових показників (Balanced Scorecard, BSC) та ін.

Незважаючи на різні підходи до стратегічного планування, його основою залишається аналіз як внутрішніх можливостей корпорації, так і множини різноспрямованих зовнішніх факторів. При цьому зовнішнє середовище корпорації розглядається як складно структурована система факторів, що впливають на корпорацію, а невизначеність зовнішнього середовища – як вирішальний чинник планування. Метою стратегічного фінансового планування є забезпечення корпорації фінансовими ресурсами для поліпшення її реакції на зміни зовнішнього середовища та забезпечення фінансової стійкості шляхом оптимізації пропорцій в майбутньому.

При різких змінах зовнішнього середовища стало неможливо використання методів перспективної екстраполяції для прогнозування показників фінансово-економічної діяльності як основи фінансового планування. При орієнтації в умовах нестабільного ринкового середовища стало необхідно змінити вихідний принцип складання корпоративних планів, тобто йти від майбутнього до сьогодення, а не від минулого до майбутнього [4]. Це призвело до необхідності використання для прогнозування методів, заснованих на системному і ситуаційному підходах (метод експертних оцінок, методи імітаційного і стохастичного моделювання, розробка планів на ситуаційній основі, моделі для аналізу портфеля капіталовкладень та ін.).

Дослідники відзначають, що стратегічне фінансове планування стає ефективним інструментом стратегічного управління корпорацією тільки при його інтегруванні в єдину систему з короткостроковим і довгостроковим плануванням. Р. Л. Акофф зазначав, що «...вони доповнюють один одного. Вони як дві сторони однієї і тієї ж монети: на них можна дивитися окремо, навіть говорити про них порізно, але насправді їх не можна відділити» [2].

Така інтегрована система фінансового планування та прогнозування повинна включати блок вироблення фінансової стратегії (стратегічне фінансове планування) і блок реалізації фінансової стратегії (довгострокове та короткострокове фінансове планування), що дозволить вирішувати 3 взаємопов'язані завдання управління фінансами корпорації:

1) стратегічні, що описують бажані фінансові пропорції, фінансову стійкість і рентабельність корпорації в довгостроковій перспективі з урахуванням можливих змін зовнішнього середовища;

2) довгострокові, що описують можливі фінансові пропорції, фінансову стійкість і рентабельність корпорації в довгостроковій перспективі;

3) короткострокові, що включають забезпечення поточної діяльності корпорації фінансовими ресурсами.

Формування трьохрівневої системи фінансового планування і прогнозування використовується в практиці управління залізничним транспортом ЄС. Так, стратегічні фінансові плани, в яких знаходиться відображення загальної стратегія розвитку транспортного комплексу держави, розроблюються і затверджуються профільними міністерствами, а довгострокові і короткострокові фінансові плани і бюджети, як похідні від стратегічного, вже розробляються плановими структурними підрозділами залізниць.

Висновки. Аналіз процесу генезису теорії і практики фінансового планування і прогнозування показав, що найбільш ефективним підходом до планування є його організація як інтегрованої системи стратегічного, довгострокового, короткострокового планування і бюджетування. Такий підхід дозволяє охопити всі елементи фінансово-економічної діяльності корпорації.

Такий підхід можна впроваджувати й на залізничному транспорті України, так як він дозволить гармонічно розвиватися залізничному транспорту як складової частини державної транспортної системи, а також враховувати зміни зовнішнього середовища при плануванні своєї фінансово-економічної діяльності, що позитивно відіб'ється на ефективності його функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аакер Девид А. Стратегическое рыночное управление / Д. А. Аакер – Санкт-Петербург: Питер – 2002 – 544 с.
2. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Л. Акофф. – М.: Прогресс, 1985. – 328 с.
3. Аналоуи Ф. Стратегический менеджмент малых и средних предприятий / Ф. Аналоуи, А. Карамии. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 400 с.
4. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
5. Батрин Ю. Д. Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю. Д. Батрин, П. А. Фомин. – М.: Высшая школа, 2001. – 261 с.
6. Воробьев А. В. Эволюция научных взглядов на стратегическое финансовое планирование за рубежом / А. В. Воробьев. // Управление экономическими системами. – 2011, № 5. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://uecs.ru/uecs-29-292011/item/485-2011-06-03-07-21-07>.
7. Джонс Э. Деловые финансы / Э. Джонс. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1998. – 416 с.
8. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В. В. Ковалев. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 1024 с.
9. Корпоративные финансы: Учебник для вузов / Под ред. М. В. Романовского, А. И. Вострокнутовой. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2011. – 592 с.: ил.
10. Лапыгин Ю. Н. Стратегический менеджмент / Ю. Н. Лапыгин. – М.: Инфра-М, 2007. – 235 с.
11. Парахина В. Н. Стратегический менеджмент: учебник / В. Н. Парахина, Л. С. Максименко, С. В. Панасенко. – 3-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2007. – 496 с.
12. Шифрин М. Б. Стратегический менеджмент / М. Б. Шифрин. – СПб.: Питер, 2007. – 240 с.
13. Campbell, S., & Fainstein, S.S. (2003). Readings in Planning Theory. Malden, Ma: Blackwell Publishing.
14. Operations Research. 1965. № 6. p. 1025.

Аннотация. В статье рассмотрены генезис теорий финансового планирования и прогнозирования в западных странах, выявлены его характерные особенности и показан процесс усложнения финансового планирования и прогнозирования в корпорациях.

Ключевые слова: генезис, финансовое планирование, бюджетирование, прогнозирование.

Summary. The article deals with the genesis of the theory of financial planning and forecasting in Western countries, revealed its characteristics and shows the complexity of financial planning and forecasting for corporations.

Keywords: genesis, financial planning, budgeting, forecasting.

*Рецензент д.е.н., професор ДЕТУТ Богомолова Н.І.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.*